

свободу, в произведениях большинства поэтов уже откровенные патриотические призывы выходят на первый план. В статье рассказывается о разработке темы патриотизма в поэзии Арифа Абдуллазаде, известного в то время своеобразным стилем в азербайджанской поэзии.

Эти примеры также различаются по жанру и тематике. В них прославление природы Родины, пропаганда национально-духовных ценностей, идеология Азербайджана в целом, судьба Родины, карабахские события и др. вопросы выдвигаются на первый план. Все перечисленные вопросы литератора были оценены на основе таких стихов, как "Колыбельная", "Последние мужчины", "Какая Родина без языка?!" "Любите Азербайджан", "Моя жизнь – Родина моя!", "Между огнем и водой", "Уникальная история", "Мое имя, мой род", "Наша клятва мученичества", "Каменный дождь", "Протяжение времени", "Пока что...", "Хочу быть чеченцем", "Севгиляр" и других стихов, а также на основе приведенных отрывков из поэмы "Улу Коркуд". В целом, поэтическая востимость примеров, глубина изложенных в них проблем дают основание утверждать о том, что эти примеры обладают высоким патриотическим духом и в их включении в учебники имеется польза.

Rəyçi: dosent Kamil Adışirinov

ADPU-nun Şəki filialının Humanitar fənlər kafedrasının 28 oktyabr 2021-ci il tarixli iclasın 02 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 04 noyabr 2021-ci il

UOT:811.

TƏRCÜMƏDƏ RAST GƏLİNƏN QRAMMATİK PROBLEMLƏR MƏNA VƏ QRAMMATİK FORMA

*Əliyeva Ülvüyya Hümbət qızı
Gəncə Dövlət Universiteti*

aliyev_1989@list.ru

Xülasə: *Qrammatik qanunlar hər hansı bir dilin daxili təkamül qanunları ilə əlaqədardır. Bu şərtlər baxımından hər bir dilin qrammatik qanunları digər dillərdən fərqlənir. Tərcümə prosesində rast gəlinən çətinliklərin böyük bir hissəsi də məhz buradan qaynaqlanır.*

Xarici dillərin qrammatik xüsusiyyətləri burada müşahidə olunan çətinliklər bu dillərin tərcüməsində müəyyən çətinliklər yaradır. Tərcümə prosesində isə bu çətinliklər artıq qəbul olunmuş üsullarla səviyyələnir. Mürəkkəb cümlələrin tərcüməsində əsasən budaq cümlələrin tərkiblərlə əvəz olunması müşahidə olunur.

Ümumi tərcümə nəzəriyyəsinə gəldikdə isə, belə mürəkkəb faktların ümumiləşdirilməsi, bir neçə dilin müqayisəsi zamanı bu qrammatik uyğunluqların üst-üstə düşməsi problemi müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan bir konkret dildən digərinə tərcümə zamanı qrammatik özəlliklərin nəzərə alınması vacibdir.

Dil və təfəkkür arasındakı vasitəçi rolunu qrammatik kateqoriya yerinə yetirir. Təfəkkür və dil kateqoriyaları fərqlidir. Bu fərq onların mahiyyətini araşdırmağa imkan verir. Təfəkkür öz kateqoriyalarını sərbəst dəqiqləşdirə bilir.

Dil kateqoriyaları isə sistemə mənsubdur.

Açar sözlər: *Qrammatik qanunlar, tərcümə prosesi, qrammatik xüsusiyyətlər, tərcümə nəzəriyyəsi, dil və təfəkkür, funksional imkanlar, kateqoriya anlayışı, ilkin inkişaf formaları, qrammatik forma və məna, təyin budaq cümləsi*

Ключевые слова: Грамматические законы, Процесс перевода, Грамматические особенности, Теория перевода, Язык и мышление, Функциональные возможности, Понятие категории, Первоначальные формы, Первоначальные формы развития, Грамматическая форма и значение, Придаточное определительное предложение.

Key words: Grammatical laws, translation process, grammatical features, translation theory, language and thinking, functional capabilities, category concept, primary forms of development, grammatical form and meaning, relative clause.

Qrammatik qanunlar hər bir dilin daxili təkamül qanunları ilə əlaqədardır. Bu şərtlər baxımından hər bir dilin qrammatik qanunları digər dillərdən fərqlənir.

Tərcümə prosesində rast gəlinən çətinliklərin böyük bir hissəsi də məhz buradan qaynaqlanır. Xarici dillərin qrammatik xüsusiyyətləri, burada müşahidə olunan çətinliklər bu dillərin tərcüməsində müəyyən maneələr yaradır. Tərcümə prosesində isə bu çətinliklər artıq qəbul olunmuş üsullarla səciyyələnir. [5,31-34]

Mürəkkəb cümlələrin tərcüməsində əsasən budaq cümlələrin tərkiblərlə əvəz olunması müşahidə olunur. Məsələn, İngilis dilindən tərcümə olunan təyin budaq cümlələri rus dilində "который" ləksemi ilə əvəz olunur. "The books I have been" – "Книги, которые я прочел." Azərbaycan dilində isə bu ifadə feili sifət tərkibi ilə əvəzlənir: "Mənim oxuduğum kitablar."

Ümumi tərcümə nəzəriyyəsinə gəldikdə isə belə mürəkkəb faktların ümumiləşdirilməsi, bir neçə dilin müqayisəsi zamanı bu qrammatik uyğunluqların üst-üstə düşməsi problemi müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. [7,102-107]

Bu baxımdan bir konkret dildən digərinə tərcümə zamanı qrammatik özəlliklərin nəzərə alınması vacibdir.

Azərbaycan dilində olan mətnlərin ingilis dilinə tərcüməsi zamanı bu dildə mövcud olan qeyri-müəyyən artikkelərin çoxşaxəli keçmiş zaman formalarının özəllikləri nəzərə alınmalıdır. Bu zaman qrammatik kateqoriyaların özəllikləri diqqət mərkəzində dayanmalıdır. [12,140-145]

Dil və təfəkkür arasındakı vasitəçi rolunu qrammatik kateqoriya yerinə yetirir. Təfəkkür və dil kateqoriyaları fərqlidir. Bu fərq onların mahiyyətini araşdırmağa imkan verir. Təfəkkür öz kateqoriyalarını sərbəst dəqiqləşdirə bilir. Dil kateqoriyaları isə sistemə mənsubdur. Aristotelin müəyyənləşdirdiyi kateqoriyalar təhlil üçün ən əlverişli vasitələrdir. Aristotel kateqoriyaları istənilən obyektin predikartları saymış, onlara təcrübəni təşkil edən aprior anlayışlar toplusu kimi baxmışdır. Aristotel yazmışdır: "Hər hansı kombinasiyaya daxil olmayan ifadə, substansiya və predikart mövcuddur. Beləliklə, Aristotel 10 kateqoriya üçün 10 predikat müəyyənləşdirmişdir.

E.Benvenist Aristotelin ayırdığı təfəkkür kateqoriyalarını nəzərdən keçirdikdən sonra bu qənaətə gəlmişdir ki, Aristotel on universal kateqoriyanı ayırmaqla son nəticədə danışdığı və düşündüyü dilin əsas və ilkin kateqoriyalarını almışdır.

"Təfəkkür kateqoriyaları ilə dil kateqoriyaları arasındakı münasibət necədir" ?-sualına cavab verərkən, biz Aristotelin ayırdığı kateqoriyaları təfəkkür üçün həqiqi kateqoriyalar saya bilərik. Bunlar dil kateqoriyalarının transpozisiyasıdır. Qrammatik kateqoriyalar insan idrakının inkişaf etməsi və təkmilləşməsi prosesində meydana çıxan, gerçək aləmdə baş verən hadisələri, bu hadisələrin mühüm xassələrini, eləcə də onların arasındakı münasibətləri göstərən anlayışları, daha doğrusu, fəlsəfi kateqoriyaları əks etdirir.

Başqa sözlə desək insanın idrak prosesində dərk edilən gerçəklik öz real ifadəsini dildə tapır. [6,91-95]

A.V.Fedorov yazır: "Dil-sözün geniş mənasında abstrakt, ümumiləşmiş təfəkkürün və obyektiv gerçəkliyə, insan cəmiyyətinə, insan təfəkkürünün özünə yönəlmiş idrakın rəasional pilləsinin mümkünlüyü və mövcud olması vasitəsidir.

Dildə onun ləksik və qrammatik mənalarında bu və ya başqa dərəcədə " insan idrakının nəticələri əks olunur". [12,104-107]

Tərcümə prosesində isim qrammatik kateqoriyasının bir dildən digərinə çevrilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.İsmin bir qrammatik kateqoriya kimi təkamülündə, məndə funksionallaşmasında, məxəz dildən hədəf dilə çevrilməsində söz yaradıcılığının özünəməxsus rolu vardır. Məhz bu söz yaradıcılığı ismin bir qrammatik kateqoriya kimi təşəkkülünə və inkişafına şərait yaradır. Tərcümə zamanı hər hansı bir ismin söz yuvası, onun əsasında yaranmış derivatlar məxəz dilin və hədəf dilin bütün funksional imkanlarını özündə ehtiva edir.

İngilis dilində “gözəllik” leksik-semantik sahəsi aşağıdakı derivatlarla ifadə olunur: “a handsome man” (“gözəl kişi”); “a beanty a beatiful women” (“gözəl qadın”); “a picture of beauty” (“çox gözəl qadın”)

İngilis dilində gözəllik mənasının bəzən istehza ilə deyilmiş, müəyyən-ciddi münasibətlə təqdim olunmuş ifadələri də mövcuddur: “a good looking gire “/ “a pretti gire”- (“gözəlçə”).

Kateqoriya yunan sözüdür, mənası “ifadə, əlamət” deməkdir. Kateqoriya canlı aləmin və insan təfəkkürünün əsas xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən ümumi anlayışlar toplusudur.

İnsan təfəkkürünün ilkin inkişaf formalarında kateqoriya anlayışı çox sadə formada olmuşdur. Təkamül prosesi gücləndikcə insan fəlsəfi kateqoriyaları, bir-birindən ayırmış və öz nitqində onların aydın ifadə formalarını tapmağa çalışmışdır. [9,96-102]

Məntiqi kateqoriyalar o cümlədən keyfiyyət kateqoriyası bütün dillərə aid olub hər bir konkret dildə öz funksional ifadəsini tapır. İngilis dilində keyfiyyət kateqoriyasını ifadə edən leksemlər arasında məna bağlılığı vardır:beauty-beautiful-beautifulness-beautydom-beautyship.

Nəzərə almaq lazımdır ki, qrammatik forma ilə ifadə olunmuş hər hansı mənanın düzgün tərcüməsi üçün bəzən sintaktik və leksik-semantik elementlərdən istifadə etmək lazım gəlir. Tərcümə zamanı məxəz və hədəf dillərdə oxşar qrammatik elementlər olsa da, onların məna və üslub əlamətləri fərqlənə bilər. [13,82-86]

Tərcümə zamanı bəzən cümlələr bir neçə müstəqil hissəyə bölünür.

D.Detonun “Robinson Kruzo” əsərinin rus dilinə tərcüməsində cümlədə belə yerdəyişmənin, söz sırasının müəyyən qədər fərqli formada verilməsini müşahidə edirik.

“I had two elder brothers, one of which was lieutenant-colonel to an English regiment of foot in Flanders, formerly commanded by the famous Colonel Lockhart, and was killed at the battle near Dunkirk against the spaniards”.

“У меня было два старших брата. Один служил во Фландрии,в английском пехотном полку, -том самом, которым когда-то командовал знаменитый полковник Локгарт; он дослужился до чина подполковника и был убит в сражении с испанцами под Дюнкирхеном”.

“Məndən böyük iki qardaşım var idi. Biri Flandriyada, vaxtilə məşhur polkovnik Lokqartın komandanı olduğu ingilis piyada polkunda xidmət edirdi: O, podpolkovnik rütbəsinə qədər yüksəldi və Dyunkirxen altında ispanlarla döyüşdə öldürüldü.”

Mətnin tərcüməsindən göründüyü kimi, Azərbaycan variantında budaq cümlələr tərkiblərlə əvəz olunmuş, cümlələr hissələrə bölünmüşdür.

Rus dilindəki tərcümədə ingilis dilinə olan variantdakı kimi “Я имел двух старших братьев” yazmaq olmazdı.

Bu cümlə qrammatik baxımdan nə qədər düzgün olsa da, üslub qaydaları pozulardı. Rus dilindəki variantı belə dəyişsək o zaman mətn həcmcə nisbətən qısalar.

“У меня было два брата, один из которых был подполковником в английском пехотном полку во Фландрии, когда-то находившемся под командованием Локгарта, и был убит в сражении с испанцами под Дюнкирхеном.”

Bu tərcüməni qeyri-bədii hesab etmək olmaz.Lakin burada orijinalın müəllifinin nitqindəki təbiilik, yüngüllük, xalq danışq dilinə yaxınlıq itir.

Tərcüməçi şifahi və yazılı tərcümə zamanı orijinal mətnə və ya tərcümədə daima qrammatik imkanları düzgün seçməlidir. Tərcümə prosesində bir neçə qrammatik forma və ya sintaktik qurum içərisindən ən optimal və ən düzgün olan seçilməlidir.

Məsələn, rus dilində indiki vəgələcək zaman təyin budaq cümləsinin qrammatik variantı feili sifətdir: "Человек, который выполнил это задание".

Rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümədə ikinci variantdan-feili sifət variantından istifadə olunur. -"Bu tapşırığı yerinə yetirən adam".

Rus dilində feili bağlama tərkibinin qrammatik variantı zaman və ya tərz-i-hərəkət budaq cümlələridir.

"Придя домой, он сказал"- "Когда пришел домой он сказал"- "Evə gələrkən o dedi"...

Bağlayıcı ilə işlənən şərt budaq cümləsinin qrammatik variantı bağlayıcısız budaq cümlə ola bilər:

"Если бы он был здоров, он пришел бы" - "sağlam olsaydı, o gələrdi".

Bağlayıcı və ya bağlayıcısız şərt budaq cümləsinin qrammatik variantı önqoşma ilə işlənən zərf mənalı sintaktik tərkibdir. "Если бы имелись благоприятные условия" - "При наличии благоприятных условий" - "Əgər yaxşı şərait olsaydı..."

Grammatik variantlar yalnız bütöv olduqda sinonim olar və bir-birini əvəz edə bilər: "Человек выполнил это задание" - "Человек, выполнивший это задание" - ("Bu tapşırığı yerinə yetirən adam")

Rus dilində verilmiş təyin budaq cümləsi və feili sifət tərkibi qrammatik variantlardır və qrammatik sinonimlərdir. Lakin bu vahid formaların ayrı-ayrı hissələri-"выполнил" və "выполнивший" sinonim deyildir. Onlar mətndən ayrılıb sinonimlik əlaqəsinə girə bilməzlər.

Bütöv birləşmələr, qrammatik variantlar arasında olan sinonimliklə, ayrı-ayrı sözlər arasındakı leksik sinonimliyin də fərqi məhz bundadır.

Grammatik variantlar bəzən üslubi cəhətdən eyni ola bilmir və heç də hər bir mətnə bir-birini əvəz edə bilmir. Beləliklə, tərcümə prosesində qrammatik variantın seçilməsi tamamilə mətndən, mətnin tələbindən asılıdır. Grammatik variantın seçilməsi bəzən mətnə məntiqi vurğunun məhz hansı cümlə üzvünün üzərinə düşməsindən asılıdır.

Məsələn, rus dilində: "Человек который здесь работал" cümləsində məhz felin üzərinə düşən məntiqi vurğu cümlənin mənasını ifadə edir.

"Человек, работавший здесь" - "Burada işləmiş adam" cümləsində məntiqi vurğu "adam" - "человек" sözünün üzərinə düşür.

Rus dilində fərqli qrammatik variantlarla səciyyələnən iki cümləni müqayisə edək:

1. Сотрудник нашего учреждения, находившийся долгое время в отдаленных районах страны, ввиду необходимости ответственного выполнения важного задания"...

2. Сотрудник учреждения, который долгое время находился в командировке"...

Birinci cümlənin tərcüməsi belədir:

İdarəmizin mühüm tapşırığın məsuliyyətlə yerinə yetirilməsi məcburiyyətindən uzun müddət ölkənin uzaq rayonlarında ezamiyyətdə olan əməkdaşı...

Hər iki halda qrammatik variantın seçimi dar mətnin şərtləri ilə əlaqələndirilir.

Bağlayıcı və ya bağlayıcısız işlənən şərt budaq cümləsi əsasən şifahi nitqə, dialoqa, məktub üslubuna daha yaxındır.

Önqoşma ilə işlənən zərf tərkibli söz birləşməsi isə yazılı kitab üslubu üçün daha səciyyəvidir.

Tərcümə zamanı qrammatik variantın seçilməsi orijinal mətnə daha məqsəduyğundur. Bəzən hədəf dil çoxsaylı qrammatik variantlığa malik olur. Bu zaman orijinal mətnin tərcüməsində xüsusi problemlər yaranır. Bədii ədəbiyyatın tərcüməsi zamanı tərcüməçilər tərəfindən feili sifət tərkibinə verilən üstünlüklər heç də həmişə özünü doğrultmur. Feili sifət tərkibləri budaq cümlələrə nisbətən daha qısadır, lakin üslubi baxımdan

kitab üslubuna daha yaxındır. Feili sifət tərkibləri hətta kitab mətnlərində belə çətinliklər yaradır.

Tərcümə zamanı tabeli və tabesiz mürəkkəb cümlələrin qrammatik variantlara bölünməsi tərcümə prosesini nisbətən asanlaşdırır. Dildə mövcud olan kök söz yuvaları tərcümə prosesində böyük əhəmiyyətə malikdir. Məsələn, ingilis dilində “beautifly” feili və onun kök söz yuvasına daxil olan leksemlər tərcümə prosesində üslubi çalarların yaranmasına şərait yaradır: “beautify” - “beautified” - “beautifying” - “beautifier” - “beautifician” “beautification”. İngilis dilində “beautify” feilinin “bənzəmək”; “gözəllik vermək”; “gözəlləşmək”; “gözəllik”; “bəzək əşyası” və s. mənalarda işlənir. Məsələn, “coral islands to beautiful its landscapes (Mayry)”, “to beauty yourself forthe special day”; to become/grow beautiful”;

“It must be a Prospekt pleasing to God himself, to see his creation forever ‘beautifying in his Eyes, and drawing nearer to him “ .

Bu mətnə “to beauty” feilind’n yaranmış, onunla eyni kök söz yuvasının komponenti sayılan “beautified” leksemi hal-vəziyyət bildirir və “bəzənmiş” mənasını verir:

“Giras told him that this üas a personal canvas”, “and than conventional beautified portraiture”;

“You have plenty at good ideas about how things can be changed for the better or how your home can be improved, or beautified. (Liverpool Daily Post and Echo. BNC)

“I often think hov poor Mr. Green Would hav trembled for the issue as the passing of this beautiful Property with many hands may exceedingly disfigure a neighborhood, which he poor man often “busied his hand in beautifuing”.

İngilis dilindəki bu mənalar rus dilinə “крас-“ kökündən düzələn və onun kök söz yuvasına “daxil olan “красить”, “украшать”, “украсить”, “приукрасить”“приукрашать”, “скрасить”, “скрашивать”, “изукрасить”, “красоваться”, “украшение”, “украшательство”, “красноречиво”, “красноречие” leksemləri ilə ifadə olunur.

Azərbaycan dilinə bu semantika “gözəl” leksemi və onun kök söz yuvasına “gözəl”, “gözəllik”, “gözəlləşdirmək”, “gözəlləşmiş” sözləri ilə tərcümə olunur.

Tərcümə prosesində frazeoloji birləşmələrin yaratdığı qrammatik variantlar xüsusi çətinlik yaradır. Azərbaycan dilində frazeoloji birləşmələrin çoxu feilə, az bir qismi isə başqa nitq hissələrinə ekvivalentdir.

Azərbaycan dilindəki feili frazeoloji birləşmələr, hal-vəziyyət mənasında olub, əsasən cümlənin xəbəri vəzifəsində işlədilir. Bunları təmsil edən sözlər sabit birləşmənin ümumi mənasının formalaşmasında əsas rol oynayır.

Buna görə də belə birləşmələrin daxilindəki sözlər onların əsas komponenti olur. [6,21-28]

Feili frazeoloji birləşmələrin çoxu cümlədə müəyyən obyekt tələb edir.

Professor H.Bayramov Azərbaycan dilindəki feili frazeoloji birləşmələrin qrammatik quruluşunu aşağıdakı formalarda təsnif etmişdir:

Şəkilçisiz baş söz + feil quruluşunda olanlar.

Yönlük hal şəkilçili isim+ feil quruluşunda olanlar

Təsirlik hal şəkilçili isim+feil quruluşunda olanlar

Yerlik hal şəkilçili isim+feil quruluşunda olanlar

Çıxışlıq hal şəkilçili isim+feil quruluşunda olanlar

Yönlük halda mənsubiyyət şəkilçili söz və ya III növ təyini söz birləşməsi+feil quruluşunda olanlar

Təsirlik halda mənsubiyyət şəkilçili söz və ya III növ təyini söz birləşməsi+feil quruluşunda olanlar

Çıxışlıq halda III növ təyini söz birləşməsi+feil quruluşunda olanlar

İsmin bir neçə halında işlənən “öz” sözü +feil quruluşunda olanlar

Feli frazeoloji birləşmələrin bəzilərində baş söz şəkilçisiz işlənir. Belə birləşmələrin aşağıdakı yarımqrupları mövcuddur:

Tamamlıq tələb etməyənlər: ayaq saxlamaq, aram tutmaq, baş aparmaq, dövrən sürmək, əl-ayaq açmaq, gün görmək, xurt düşmək, oyun çıxarmaq. Bunlar əsas nominativ mənada tərcümə olunur. Ayaq saxlamaq-остановиться, aram tutmaq-успокоиться; baş aparmaq-hərfi variantda bu tərcümə heç bir məna vermir. ("головы нести"). "Baş aparmaq"-(ekvivalent)-переходить границу, не зная предела (в разговоре), задираться, "dövrən sürmək" - хорошо проводить время, жить в достатке, зажиточно. "Əl-ayaq açmaq" hərfi tərcümədə heç bir məna vermir-"руки-ноги открывать". Тərcüməsi-развязывать себе руки; "gün görmək" (hərfi tərcümə-"день видеть") – Тərcüməsi- начать жить в довольстве, в достатке.

в) Kimə? Sualına cavab olan tamamlıq tələb edənlər: abır vermək-tərcüməsi: "бранить", "ругать", "разносить на все корки", "намыть голову"; "при стыдить"; "заставить краснеть".

v) "Kimə? Sualına cavab olan tamamlıq tələb edənlər. Şəkilçisiz baş söz+feil quruluşunda olan feili frazeoloji birləşmələrin az bir qismi yönlük halda yerinə görə həm insan, həm də başqa isimlərə aid olur:

Məsələn, "ağız büzmək" sabit birləşməsi şəkilçisiz baş söz+feil qrammatik variantına aiddir. Hərfi tərcüməsi: "морщить свой рот" formasındadır. Məna ekvivalenti: "корчить рожу", "скривить рот" formalarını özündə ehtiva edir.

q) Kimə? Nəyə? Haraya? Suallarına cavab verən tamamlıq tələb edənlər.

Feili frazeoloji birləşmələrin bu qrammatik variantları həm insanlara aid isimlərlə, başqa əşyalara aid isimlərlə və məkan bildirən leksemlərlə əlaqədar olur. Məsələn:söz qoşmaq, yaxın düşmək, göz yetirmək, baş çəkmək, nəzər salmaq, göz gəzdirmək və s. "Göz yetirmək" qrammatik variantının hərfi tərcüməsi: "довести глаз"; ekvivalenti-"присматривать".

d) "Kimdən?, nədən?" suallarına cavab olan tamamlıq tələb edənlər, şəkilçisiz baş söz+feil quruluşunda olan frazeoloji birləşmələrin qrammatik variantları həm insana aid isim, həm də başqa isimlərdən ibarət olan vasitəli tamamlığı ismin çıxışlıq halında idarə edir: "Əl üzmək"; "ibrət götürmək", "yaxa qurtarmaq"; "söz salmaq"; "söz almaq", "soraq vermək", "söz açmaq", "üz döndərmək", "üz çevirmək", "xəbər tutmaq", "şəkk götürmək" və s.

Bu sabit birləşmələrdən "söz açmaq" qrammatik variantının hərfi tərcüməsi-"открывать слово" heç nə ifadə etmir. Bu ifadənin ekvivalenti "завести разговор о чем-то" söz birləşməsidir.

e) Kimdən? sualına cavab olan tamamlıq tələb edənlər: "minnət götürməmək"; "minnət çəkməmək"; "məsləhət almaq"; "söz açmaq"; "söz istəmək"; "həya eləmək".

Məsələn: "sözü kəlbətinlə dartıb çəkmək"-tərcüməsi: "клепцами вытягивать слово".

ə) Ancaq insana aid olub kimə?; kimi?; kimdə?; kimlə?-suallarına cavab verən tamamlıqlardan birini tələb edənlər: xəbər vermək; gün ağlamaq; üz verməmək; üz göstərməmək; söz vermək; cavab vermək; duyuq salmaq; razı salmaq; maraq oyatmaq; üz qoymamaq; hal qoymamaq; düz sarımamaq; üz-güz olmaq; ülfət bağlamaq; ləc düşmək; mırt vurmaq; xingal kimi doğramaq.

Bu sabit birləşmələri təşkil edən qrammatik variantlar rus dilinə əsasən məna ekvivalentinin tapılması ilə tərcümə olunur. Hərfi tərcümədə məna tam ifadə olunmur. Hərfi tərcümə: "Как лапшу крошить". Ekvivalent: "в капусту рубить".

ü) Yönlük hal şəkilçili isim + fel quruluşunda olanlar. Azərbaycan dilində belə feili frazeoloji birləşmələrin birinci komponenti yönlük halda olur. Belə qrammatik variantlar tamamlıq tələb edib-etməməsinə görə müxtəlif qruplara bölünür. Bu sabit birləşmələrdə cümlənin ancaq mübtədası ilə sintaktik əlaqə müşahidə olunur. Bu sintaktik əlaqə obyekt

tələb etmir: "vəhiməyə düşmək", "vəcdə gəlmək"; "ağla gəlmək"; "ağla dolmaq"; "ağıza düşmək"; "aya-günə dönmək".

Ədəbiyyat

- 1.Алексеев М.П. Проблема художественного перевода. Москва: Наука-2017
- 2.Бархударов А.В. Грамматическое значение и смысл. Москва: Прогресс-2001
- 3.Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı – 1980
- 4.Беринг М. Вехи русской литературы. Москва: Прогресс-2009
- 5.Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. СПб.: Наука-2018
- 6.Влахос С. , Флорин С. Непереводитое в переводе. Москва: Международные отношения-2010
- 7.Вопросы теории и методики перевода / Сборник статей. Москва: Наука-1998
8. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода Москва: Международные отношения-2012
9. Морозов М. Техника перевода научной и технической литературы с английского на русский. СПб.: Наука-201
- 10 Столяров М.И. Искусство перевода художественной прозы. Москва: Иностранная литература-2009.
- 11.Тərcümə sənəti. Məqalələr toplusu. Bakı: Elm-1990
- 12.Федеров А.В. Введение в теорию перевода. Москва: Наука-2013
- 13.Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура. Москва: Наука-2001

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ, ИМЕЮЩИЕСЯ ПРИ ПЕРЕВОДЕ

Алиева Ульвия Гумбат

Резюме

Грамматические правила, грамматические законы, вообще грамматические явления того или иного языка, связанные с внутренними законами его развития , ими обусловленные, в совокупности своей отличны от грамматических явлений другого языка, хотя и могут представлять в отдельных отношениях сходство с ними. Отсюда и вытекают грамматические трудности перевода – в области как морфологии, так и синтаксиса; этим же определяется то особое место, которое в исследовании перевода принадлежит случаям расхождения грамматического строя языков. Это расхождение, с исключительной силой дающее себя знать именно при переводе, является результатом внутренней специфики каждого из двух языков.

Грамматические особенности иностранных языков , которые могут представить значительные трудности при изучении этих языков, при усвоении смысла того или иного текста, но не при переводе, так как существует определенный, постоянно применяемый однотипный способ передачи каждой из таких особенностей, хотя бы требующее й существенной перестройки целого оборота.

GRAMMATICAL PROBLEMS ENCOUNTERED IN TRANSLATION. MEANING AND GRAMMATICAL FORM.

Aliyeva Ulviya Humbat

Summary

Grammatical laws are related to the internal evolutionary laws of any language. In terms of these conditions, the grammatical laws of each language are different from other languages. The most of the difficulties encountered in the translation process come from here.

The grammatical features of foreign languages The difficulties observed here create certain difficulties in the translation of these languages.

In the translation process, these difficulties are already leveled by accepted methods. In the translation of complex sentences, it is observed that subordinate clauses are replaced by

components. As for the general theory of translation, the problem of the generalization of such complex facts, the overlap of these grammatical similarities when comparing several languages, is of some importance. In this regard, it is important to take into account grammatical features when translating from one specific language to another. In this regard, it is important to take into account grammatical features when translating from one specific language to another.

The grammatical category acts as a mediator between language and thinking. Categories of thinking and language are different. This difference allows us to explore their essence. Thinking can freely define its categories.

Language categories belong to the system.

Rəyçi: prof. Seyidəliyev Nəriman Fərman oğlu

Daxil olma 17 sentyabr 2021-ci il

UOT:82.

ƏLİ NƏZMİ YARADICILIĞINDA QADIN AZADLIĞI MÖVZUSU

Fərəcova Aygün Əli qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

aygunfaracova@gmail.com

Xülasə: XX əsr Azərbaycan realist ədəbiyyatında qadın azadlığı məsələləri dövrün tələblərinə müvafiq daha qabarıq prinsipial bir şəkildə qarşıya qoyulmuş, qadın köləliyi və çadra əleyhinə onlarla qiymətli əsər meydana çıxmışdır. Dövrün qabaqcıl şair və mütəfəkkirləri xüsusi ustalıqla qadınların azadlığı mövzusunda bir sıra əsərlər yazaraq bu məsələni daha qabarıq nəzərə çatdırmışlar.

Bu mütəfəkkirlər arasında Əli Nəzmi ön sıralarda dayanır. O, Azərbaycan qadınlarının ağır, işgəncə ilə dolu həyatından təsirli əsərlər yazmışdır. Qadın problemi, ailədə ana tərbiyəsi, bunun cəmiyyətə təsiri məsələsi şairin bu dövr yaradıcılığından bir xətt kimi keçir, müsbət, mütərəqqi planda həll olunur. Şair bir tərəfdən qadına ifrat münasibət bəsləyən köhnəpərəstləri ifşa edirsə, digər tərəfdən də caduya, fala, tasa bel bağlayan, həyatını taleyin ağuşuna atan, ruhani fitnəkarlığına inanan, avam, cahil, passiv qadınlara gülür, onları qəflət yuxusundan oyatmaq istəyir.

Açar sözlər: Əli Nəzmi, qadın azadlığı, Mirzə Cəlil, cəhalət, maarifçilik, mühafizəkar, mollaəsrəddinçilik, köləlik.

Key words: Ali Nazmi, women emancipation, Mirza Jalil, ignorance, enlightenment, conservative, Molla Nasraddinists, slavery.

Ключевые слова: Али Назми, свобода женщин, Мирза Джалил, невежество, просвещение, консерваторы, молланасрадинец, религиозные вопросы, рабство.

XX əsr Azərbaycan realist ədəbiyyatında qadın azadlığı məsələləri dövrün tələblərinə müvafiq daha qabarıq prinsipial bir şəkildə qarşıya qoyulmuş, qadın köləliyi və çadra əleyhinə onlarla qiymətli əsər meydana çıxmışdır. Dövrün qabaqcıl şair və mütəfəkkirləri xüsusi ustalıqla qadınların azadlığı mövzusunda bir sıra əsərlər yazaraq bu məsələni daha qabarıq nəzərə çatdırmışlar.

Əsrlərdən bəri köləlik boyundurugu altında inləyən Azərbaycan qadınlarının vəziyyəti bir sıra klassiklərini dərinlən düşündürdüyü kimi, görkəmli mollaəsrəddinçilərin də nəzərindən yayınmamışdır.

Qadın azadlığı, ümumən, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının baş mövzularındandır. Bu mühüm ictimai problem Mirzə Cəlil, Sabir, Ə.Haqverdiyev, M.Ə.Möcüz, M.S.Ordubadı,